

УДК 82-94.09:316.42

Лілія Кучеренко

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ТЕМАТИЧНИЙ ПРОСТІР ТА СТАН СУЧАСНОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ

У статті досліджуються метаморфози у сучасній документальній літературі, аналізуються тематика і стилістична форма документалістики.

Ключові слова: глобалізація, документалістика, квазі-документальна література.

В статье исследуются метаморфозы в современной документальной литературе, анализируются тематика и стилистическая форма документалистики.

Ключевые слова: глобализация, документалистика, квази-документальная литература.

The article considers the metamorphoses in modern non-fiction literature, the subject matter and the stylistic form of documentation science have been analysed.

Key words: globalization, documentary literature, quasi-documentary literature.

На зламі ХХ та ХХІ століття в літературі сталися зміни, які повели за собою трансформацію орієнтирів та пошук нових тем, проблем, ідей, становлення нових жанрів і переосмислення старих літературних норм і традицій.

Кардинальні зміни сталися, насамперед, через активне освоєння людиною світу, інтеграцію особистості у глобальні знання та проблеми суспільства, що стало можливим через глобалізацію.

Вплив глобалізації на літературні процеси став об'єктом дослідження О. А. Галича [3], І. В. Лімборського [6], М. В. Толстанової [7], Р. Недерсоля [1] та інших літературознавців. Лімборський І. В. став першим літературознавцем, який присвятив цілу монографію аналізу впливу глобалізаційних процесів саме на світову літературу. Щоб виявити наслідки впливу глобалізації на документалістику, необхідне послідовне та логічне дослідження цього питання.

Метою дослідження є аналіз еволюції літератури, зокрема документалістики, внаслідок глобалізації та виокремлення тематики в сучасній мемуаристиці.

Глобалізація (англ. globalization) — процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації. У вузькому розумінні — перетворення певного явища на планетарне, такого, що стосується всієї Землі. Початок глобалізації знаменували події після 1945 р. Друга світова війна стала глобальною війною, в яку тією чи іншою мірою були залучені всі континенти [2].

Соціально-культурні, економічні і політичні сторони життя література не може обходити стороною, адже існує міцний взаємозв'язок між духовним і матеріальним, між проблемами загальнолюдськими і особистими. Письменник не може існувати окремо від глобальних проблем всього суспільства, свідомо чи несвідомо, він відображає результати впливу глобалізації та вселюдських проблем на окрему особистість у літературних творах.

Із хвилею глобалізації в суспільство вливається хвиля документальної та квазі-документальної літератури. Вона стає провідною в інтересах суспільства, адже має дві сторони: документальну і художню та відбиває дуальність людини як загадкової істоти. Саме інтеграція людини в зовнішній різнокультурний світ стала причиною підвищення інтересу читача до таких жанрів, як щоденник, мемуари, біографія, нотатки, листи. У XXI столітті суспільство кардинально змінилося, якщо порівняти навіть із кінцем ХХ століття.

Літературознавець І. В. Лімборський, міркуючи про пояснення терміну глобалізації, дає своє поняття: «Як ідеологія, глобалізація — це крайня форма відчуження: щось, створене людьми, стає тим, що має необмежену владу над ними» [6, с. 32].

Лімборський, вивчаючи особливості сучасної літератури, висуває гіпотезу щодо існування літератури та не літератури. У постмодерних творах важко визначити реальну та гіперреальну сторони та елементи, якими насичені твори таких письменників, як К. Воннегут, М. Павич, К. Кастанеда,

М. Дефонсека. Автор використовує поняття «симулякрів» для пояснення символічних сурогатів реальності. Велика кількість симулякрів стає основною характерною стороною квазі-документальної літератури, фальшивих мемуарів і спогадів. Ми поділяємо документалістику на документальну і квазі-документальну літературу. Остання відрізняється високим рівнем художнього вимислу та, внаслідок цього, не може називатися документальною.

Хоча під сутністю глобалізації приховуються суттєві небезпеки — глобалізація так чи інакше намагається нехтувати поняттями автохтонного, національного, вона «мирно» нав'язує свої пріоритети тим країнам, яких прийнято вважати відносно «слабкими» [4].

Отже, проблема *Weltliteratur* (світової літератури) сьогодні постає у специфічному ракурсі проблеми стереоскопічності, багатоголосся постсучасних реалій глобалізованої культурної свідомості, беручи, щоправда, до уваги стан «культурної тривоги» за долю національних, автохтонних художніх цінностей та надбань [6, с. 63].

Новою «хвилею» активності позначено межу XX–XXI століть, коли в мемуарно-автобіографічній прозі відбувається певний якісний зсув [5, с. 3].

Документальна література до глобалізації мала інший вигляд. Літературознавці почали фокусувати увагу своїх досліджень на документальній літературі лише з XXI століття. До цього часу теоретичні праці з документалістики практично відсутні. Початок справи був покладений ще у 1973 році, коли при проведенні дискусій у журналі «Вопросы литературы» з'ясувалося, що теоретичні відомості про жанр щоденника як документальної літератури були відсутні.

XXI століття стало переломним для всього людства. Це час, коли національне розмивається та переплітається із глобальним. Утворюється ціла низка різнонаціональних елементів в одному цілому. Пліч-о-пліч знаходяться протилежні культури, виявляючи спільні риси та інтереси. Виникає руйнація стереотипів щодо традиційних та культурних, політичних та соціальних особливостей недосяжних раніше країн.

У людства виникає шанс ознайомитися з іншими культурами і країнами. Практично всі нації вже зруйнували міжнародні бар'єри, а інші вже стоять на порозі цього. Це явище виникло під впливом глобалізації та може внести в суспільство багато позитивних і стільки ж негативних рис. Можна оцінити цю ситуацію як першу спробу всіх країн Земної кулі об'єднатися у спільних цілях, або як руйнацію свого національного ради суспільного.

Саме у цей час у людства з'являються нові інтереси, які тісно пов'язані із зовнішнім світом та внутрішнім станом людини. Задумуючись над сенсом існування, твори охоплюють філософську тематику. Перехід від соціального, політичного до філософського є характерною рисою епохи постмодернізму. Постмодерн, з приходом глобалізації, відкрив для людей нові орієнтири та перед людством постали інші масштабні питання. Щоб знайти відповідь на ті питання, які можуть змінити майбутнє та покликані поліпшити життя, необхідно переглянути життєві орієнтири та відмовитися від стереотипів. Змінюються часи і змінюються питання, що постають перед людством. Те, що було актуальне ще років 10 тому, вже стає неважливим та стороннім.

Внаслідок глобалізації всесвітньо відомі письменники перетворюються з національно ідентичних у планетарних особистостей, які стають не елементом культури країни їх походження, як було раніше, а надбанням усього людства.

У сучасному українському та російському літературознавстві, як і в зарубіжній літературі, зростає інтерес до літератури саме non-fiction, хоча для її визначення вживаються різні терміни — «література non-fiction», «документалістика», «література факту», «фактографія», «мемуаристика».

Детективи, романи про любов, реалії життя, тема маленької людини поступилися філософічним думкам, інтернаціональній ідеї духовної свободи. Стають популярними твори, що відображають життя, досі не знайоме читачам: життя мусульманських жінок, тюремних в'язнів, єврейських біженців, сексуальних меншин. Більшість таких мемуарів можна віднести до категорії «*misery literature*», в якій

головний герой страждає від найрізноманітніших людських пороків.

Вивчаючи мемуари і щоденники, які були написані в кінці ХХ — на початку ХХІ століття, ми здійснили класифікацію проаналізованих романів за тематикою. Загальнофілософська проблематика та специфічне розуміння особистості, тема свободи характерна проаналізованому нами мемуару «Освіта маленького дерева» Форреста Картера та 11 щоденникам Карлоса Кастанеди, починаючи з «Навчання дона Хуана» і закінчуючи книгою «Колесо часу». Такі проблеми як процес переоцінки усталених цінностей, роздуми над долею покоління присутні у мемуарах Міши Дефонсеки «Вижити з вовками», Лоренцо Каркатерри «Нічні мисливці», Славомира Равича «Довгий шлях». Переосмислення життєвих цінностей стало основою, яка започаткувала інший, глобальний погляд на загальнолюдські проблеми. Те, що ці зміни припадають на кінець ХХ століття, можна пояснити тільки впливом глобалізації на літературне життя.

Й, однак, у багатьох гуманітарних науках, наприклад, у літературознавстві сам термін «глобалізація», як і вивчення її багатостороннього впливу на культурний та літературний процес, отримує визнання малими темпами [7, с. 83].

Гострий конфлікт між національним і глобальним, окремим і спільним, інтертекстуальним та контекстуальним виявив дослідник Р. Недерсоль, який справедливо помічає загрозу глобалізації інституту літературознавства. Але при цьому його ідеї щодо боротьби з негативними сторонами глобалізаційного процесу виглядають нереальними та утопічними [1].

Дослідження проблем літератури non-fiction у контексті сьогодення набуває важливого значення. Кінець ХХ — початок ХХІ ст. заповнили мемуари і біографії, записки і роздуми. Спогади виходять окремими книжками, друкуються в періодичних виданнях. У журналах навіть з'явилися нові рубрики: «Спогади», «Сторінка спогадів», «Щоденник письменника. Мемуари ХХ століття», «Щоденники. Спогади. Долі».

Це пов'язано з багатьма зовнішніми і внутрішніми особистісними факторами. Те, що сучасний читач цікавиться

літературою саме non-fiction, можна довести тим фактом, що літературні премії та перші місця серед популярних книг займають саме мемуари, біографії, автобіографії і щоденники. Популярний у наш час «Длинный список» літературної премії «Русский букер»-2012 надав перше місце Марині Ахмедовій з її твором «Щоденник смертниці». І це є не єдиним випадком, коли щоденники займають перші місця в літературному світі. Роман Тома Рейса «Чорний граф: успіх, революція, зрада і справжній граф Монте-Крісто» у 2013 році отримав Пулітцеровську премію серед біографій та автобіографій. У 2010 році став лауреатом Нобелівської премії Маріо Варгас Льоса, який написав роман-біографію «Сон Кельта».

Таким чином, безсумнівним фактом є стрімкий зріст популярності документалістики в сучасних читачів. Ми з'ясували, що сьогоденний читач потребує нової літератури, яка може висвітлити як проблеми нової ери, так і внутрішні пошуки особистості. Переосмислення старих цінностей, стирання стереотипів та міжнаціональних меж — специфічні наслідки глобалізації. Літературний процес характеризується варіативністю, адже покликаний відповідати людським потребам. У кінці ХХІ століття у документалістиці відбувається якісний зсув, який привів до того, що у документальній літературі з'явилася певна класифікація: література та не література, або документальна та квазі-документальна література. Метаморфози у тематиці документалістики кінця ХХ — початку ХХІ століття сталися через зміну світогляду людства. Тепер на перший план вийшли глобальні проблеми замість особистих конфліктів, що було притаманно документалістиці до глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nethersole R. Models of globalization [Text] / R. Nethersol // PMLA. — 2001. — Vol. 116. — P. 646.
2. Википедия: свободная электронная энциклопедия: на русском языке [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Глобализация>

3. Галич О. А. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі : монографія / О. А. Галич. — Луганськ : СПД Резніков В. С., 2013. — 264 с.
4. Бергер П. Культурная динамика глобализации / П. Бергер // Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. — М. : Аспект Пресс, 2004. — С. 17.
5. Клімчук О. В. Російська мемуарно-автобіографічна проза 1990–2000-х років: жанрова специфіка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «російська література»/ О. В. Клімчук. — Херсон, 2008. — 22 с.
6. Лімборський І. В. Світова література і глобалізація : монографія / І. В. Лімборський. — Черкаси, 2011. — 192 с.
7. Толстанова М. В. Влияние глобализации на сферу литературы и науки о ней [Текст] / М. В. Толстанова // Постсоветская литература и эстетика транскультурации: жить некогда, писать ниоткуда. — М., 2004. — С. 76–88.

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2014 р.